

УДК 332.14

Кондіус І.С., к.е.н., доцент

Луцький національний технічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ МОДЕЛЕЙ МОДЕРНІЗАЦІЇ ТРАДИЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА

У публікації підлягають розгляду основні моделі модернізації традиційної теорії розміщення виробництва. Систематизовані напрямки і школи теорій регіонального розвитку, розкрито їх зміст, встановлені основні фактори росту та розвитку, виділені сильні сторони та вказані недоліки нових теорій та моделей з позиції їх можливого застосування в реальних умовах соціально-економічних перетворень в країні.

Ключові слова: регіон, нові теорії, модель, економічний розвиток, ріст.

Kondius I.

EVOLUTION THEORY MODELS MODERNIZATION OF TRADITIONAL PRODUCTION LOCATION

The publication be considered basic models of modernization theory of traditional production location. Systematized areas and schools theories of regional development, disclosed their content, set the main factors of growth and development, highlighted the strengths and deficiencies of new theories and models from the standpoint of their possible application in the real world socio-economic transformation in the country.

Keywords: region, new theories, models, economic development, growth.

Кондиус И.С.

ЭВОЛЮЦИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ТРАДИЦИОННОЙ ТЕОРИИ РАЗМЕЩЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВА

В публикации подлежат рассмотрению основные модели модернизации традиционной теории размещения производства. Систематизированы направления и школы теории регионального развития, раскрыто их содержание, установлены основные факторы роста и развития, выделены сильные стороны и указаны недостатки новых теорий и моделей с позиции их возможного применения в реальных условиях социально-экономических преобразований в стране.

Ключевые слова: регион, новые теории, модель, экономическое развитие, рост.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Невід'ємною складовою успішного розвитку регіонів України в сучасних економічних умовах є ефективне функціонування соціальної та виробничої інфраструктури, що вимагає розширення фінансових можливостей державних і місцевих органів влади. Додаткової значущості проблемі що досліджується, надає необхідність систематизації сучасних економічних теорій та їх кореляція з домінуючими у світі парадигмами соціально-економічного розвитку.

Цілі статті. Встановлення можливості застосування моделей, побудованих на основі нових теорій в реальних умовах функціонування регіонів України

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

У 60-х роках ХХ століття з'явилися перші роботи з неокласичної теорії Дж. Бортса, Х. Зіберта, Р. Солоу, Т. Свана, Г. Менк'ю, Д. Ромера, А. Уейла, Р. Барро, Х. Сала-і-Мартіна, Р. Холла, Ч. Джонса. В основі теорії лежать основні правила виробничої функції із затухаючою та постійною віддачею масштабу, зближення або

конвергенцією регіонів, міжрегіональної торгівлі, збалансованого росту та умови вільної конкуренції.

Опоненти неокласичної теорії висувають свою теорію поляризованого розвитку, в якій відстоюють позицію щодо розходження (дивергенції) регіонального розвитку, тобто прогнозується посилення асиметричності регіонів за економічними показниками.

Витоки теорії поляризованого економічного розвитку знайшли свої продовження у формуванні теорії кумулятивної причинної обумовленості Г. Мюрдаля, теорії прямого та зворотного зв'язку А. Хіршмана, нової економічної географії, теорії полюсів росту, центрів росту та канали його розповсюдження в просторовій економіці Ф. Перру, Ж.-Р. Будвіля, Ч. Шмідта, Д. Дарвента, Х. Р. Ласуена, П. Портъє, Ч. Шмідта, Д. Дарвента, утворення агломерацій і центральних міст Х. Річардсона, теорії «центр – периферія» Дж. Фрідмана, моделі інновацій та дифузії нововведень Т. Хегестранда і П. Хаггета, розвиток периферійних територій, моделі «вулкан» Х. Гірша, постійна віддача від масштабу, нерівномірний розвиток в умовах вільної конкуренції, теорії ігор У. Вавльза і Дж. Стігліца.

Імпульсом для розвитку нових теорій регіонального економічного розвитку стали дослідження в рамках нової економічної географії, які створили набір простих, хоча не досить переконливих моделей недосконалої конкуренції, нової теорії торгівлі та нової теорії росту. Багато з цих моделей ввібрали в себе положення неокласичної школи та теорії кумулятивного розвитку, доповнюючи їх деякими ідеями індустріальної школи.

До найбільш відомих представників нової хвилі теорії регіонального розвитку належать такі західні економісти та економіко-географи, як: П. Кругман, М. Фуджит, Т. Морі, С. Венаблес, Д. Пуго, Дж. Харріс, А. Пред, Р. Фіані, Г. Мюрдаль, А. Хіршман, А. Гільберт, Дж. Гаглер, Дж. Еллісон, С. Глейзер, Д. Девіс, Д. Вайнштайн, Лунгель Інн. Широку популярність получили теорії ґруновані на зростаючому ефекті від масштабу в умовах недосконалої конкуренції такі як: нова економічна географія, нові моделі економічного росту, теорія агломерацій, центральних місць і випадкового росту. В своїх дослідженнях до просторових факторів росту автори відносять різні види ефектів від масштабу, транспортні витрати, мобільність факторів виробництва, агломерацію, просторові або багаточисленні ефекти взаємовпливу економічних факторів.

Теоретичні дослідження в напрямку нової економічної географії ведуться в рамках двох підгруп моделей (рис. 1). Метою першої з підгруп є поєднання нових галузей економіки з традиційною теорією розміщення виробництва. Друга базується на новій просторовій інтерпретації міжнародної торгівлі [1, р. 130].

Модель М. Фуджита та П. Кругмана [2] представляє собою модифікацію оригінальної моделі фон Тюнена, в якій акцентується увага на існуванні центрального міста. В ній передбачається мобільність праці, з чого впливає ендогенність як промисловості, так і розміщення аграрного. З одного боку промислове виробництво концентрується в містах під впливом взаємних зв'язків, викликаних самою концентрацією, з другої – концентрація економічної активності в місті створює найвищий пік потенціалу ринку, де встановлюється місцезнаходження промислового виробництва. Аграрне виробництво розподіляється на навкруг такого центру, при цьому земельна рента значно зменшується по мірі віддалення від центру до периферії. Поряд з тим, на думку авторів, така рівновага з одним центром є стійкою тільки за умови невеликої кількості населення [1, р. 132].

Розширюючи постулати даної моделі М. Фуджит та Т. Морі [3], [1, р. 132] вносять додаткову умову, про поступове зростання населення, що призводить до періодичного утворення нових міст, що розміщуються по одній лінії. Таку лінійну просторову систему з множиною міст, автори розглядають як одновимірну версію

центральных міст Леша, визнаючи, що неможливість створення моделі, яка давала б на виході відому сотову структуру ринків Леша [1, р. 132].

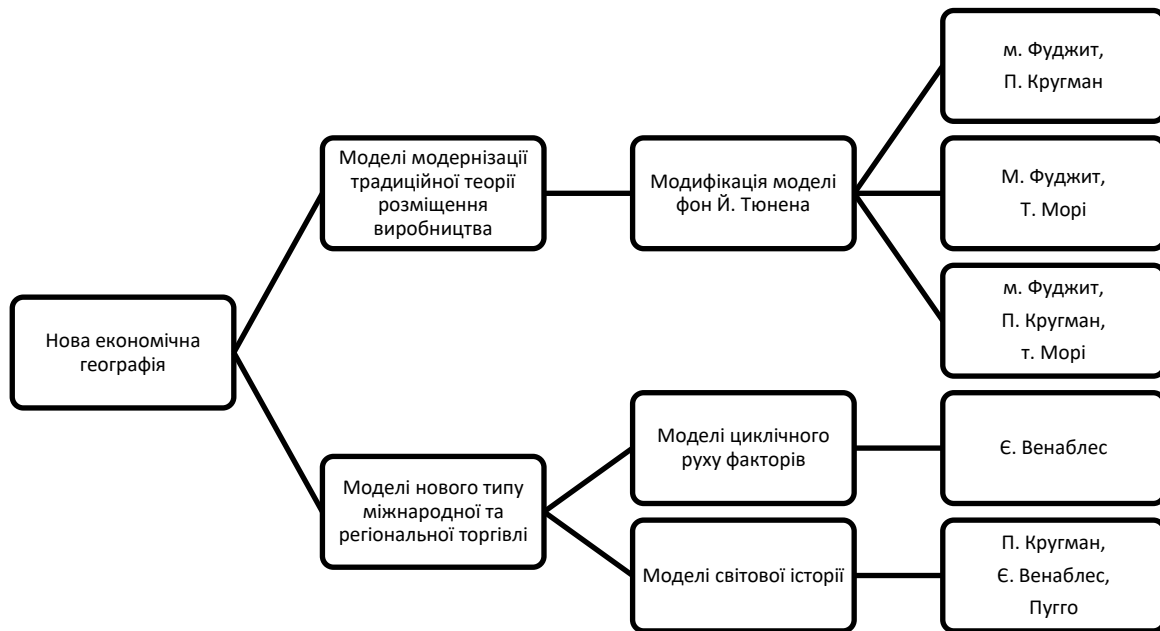

Рис. 1 – Моделі модернізації нової економічної географії

В моделі Фуджита, Кругмана та Морі дана модель ускладнена розподілом економіки між декількома промисловими галузями, що розрізняються за величиною транспортних витрат та ефекту масштабу. Автори вважають, що така економіка спонтанно породжує систему центральних міст, яка слугує підтвердженням для ієрархічної моделі центральних міст Кристаллера. Крім цього, Фуджита і Морі проаналізували порти та інші транспортні вузли з точки зору утворення ними майбутніх міст і побачили, що транспортні вузли генерують сплески функції потенціалу ринку, які є «насінням» майбутніх міст [1, р. 133].

До моделей нового типу міжнародної торгівлі належить модель циклічного руху факторів Є. Венаблеса [4], в якій автор стверджує можливість існування циклічного процесу, що веде до економічної диференціації в тому випадку, коли існують проміжні товари, що виробляються у великих масштабах із врахуванням транспортних витрат. В такому випадку, країна з великим промисловим сектором надає великий ринок для проміжних товарів, що [4], веде до концентрації проміжного виробництва, що в свою чергу забезпечує країні переваги в сфері виробництва товарів, що знаходяться ще нижче в технологічному ланцюгу виробництва, що ще більше посилює першочергову перевагу. Такий процес є циклічним, проходячи всі стадії розвитку розширює свої межі. Аналогічна модель легко застосовується для регіонів в середині країни, так як фактори виробництва є менш мобільними в середині країни, ніж на рівні регіонів. Сильною стороною даної моделі є виділення концентрації промисловості і особливо розміру ринку в якості основних факторів неоднорідного розвитку країни та регіонів, хоча набагато раніше на чільну роль промисловості в утворенні полюсів росту вказував Ф. Перру в своїй концепції домінуючої економіки [1, р. 133].

В моделі світової історії Кругман, Венаблес та Пуго [5], [6] стверджують, що поступове зменшення транспортних витрат спочатку веде до поділу світу на високооплачуваний промисловий центр та низькооплачувану аграрну периферію, а потім до вирівнювання доходів по мірі індустріалізації периферії. Пуго та Венаблес

пропонують альтернативну версію просторової історії світу, в якій у якості рушійної сили виступає зростаючий об'єм ринку, а не зростаючий рівень економічної інтеграції. Кругман і Венаблес використовують кругову геометрію для моделювання для глобальної торгівлі та спеціалізації в світі, де відсутні державні границі і навіть на встановлені економічні регіони, не дивлячись на це світ все-таки спонтанно самоорганізується в промислові зони, оточені аграрною периферією. Перевагою даної моделі є визнання спонтанної самоорганізації при початковому нерівномірному розвитку країн чи регіонів за типом «центр – периферія» внаслідок скорочення транспортних послуг, кругової геометрії глобальної торгівлі і спеціалізації та подальшого їх зближення завдяки індустріалізації і, особливо, зростаючому об'єму ринка (9, с. 133) [1].

На відміну від теорії кумулятивного росту, в якій акцентується увага на факторі спадання та постійній віддачі від масштабу в теорії агломерації П. Кругмана, П. Ромера і Р. Фіані основу складає фактор зростаючої віддачі від масштабу. Згідно теорії агломерацій П. Кругмана [5], і П. Ромера [7] основним фактором росту являється накопичення виробничої діяльності в окремих регіонах, які дають вигреш підприємствам завдяки збільшенню своїх розмірів. Автори стверджують, що початковий нерівномірний розподіл виробництва при переході до рівноваги веде до створення агломерацій. Виникнення агломерацій вони приписують випадковому фактору і пов'язують його ефектом зростаючої віддачі від масштабу. Причиною нерівномірного розвитку регіонів виступає агломерація виробничої діяльності територій [8], с. 13-14].

Р. Фіані [9] пропонує модель економіки двох регіонів (Північ і Південь), в яку вводиться припущення про початкову ідентичність регіонів і що існування зростаючої віддачі у виробництві послуг приводить до збільшення різниці в темпах росту між регіонами. Автор висуває припущення, що в умовах високого заміщення капіталу і фактору послуг необхідно стимулювати інвестиції в регіон з найбільшим акцентом на сектор з низькими вимогами до фактору послуг і низьким впливом мультиплікатора на місцеву економіку [8], с. 14-16].

В моделі «ядро–периферія» Г. Мюрдаля [10] і А. Хіршмана [11] початок розвитку регіону пов'язаний із випадковим фактором. Зростання реальної зарплати і висока віддача від капіталу ведуть до зростаючої віддачі від масштабу та розвитку агломерацій. Причиною нерівномірного розвитку регіонів автори вважають високий рівень агломерації виробничої діяльності, викликаной зростаючою віддачею від масштабу [8], с. 16]. Поряд з цим слід відмітити ряд недоліків, які містить дана модель: недооцінюється роль міжнародного впливу, недостатня увага приділяється соціальним аспектам регіонального розвитку (бідність, диференціація доходів), не враховується особливості розвитку конкретного регіону.

Альтернативне пояснення виникнення агломерацій представлено в теорії випадкового росту Дж. Еллісона і Є. Глейзера, Т. Холмса і Стівенса, Д. Девіса і Д. Вайнштайна, Х. Сіберта і Т. Джемса, які стверджували, що виникнення агломерацій пояснюється існування сильних випадкових шоків, які стали першим поштовхом для економічного розвитку деяких регіонів. Дж. Еллісон і Є. Глейзер [12] у моделі вибору місця розташування заводів стверджують, що якщо заводи розподілені випадково на території без врахування географічних переваг, концентрація промисловості буде виникати випадково і доводять існування прямої кореляційної залежності між розміром заводу і концентрацією промисловості.

Т. Холмс [13] і Стівенс [14] доводять, що розмір заводів збільшуються з ростом концентрації виробничої діяльності у всіх галузях, за винятком текстильної промисловості, так як заводи, що знаходяться в зоні концентрації виробничої

діяльності нарощують розміри виробництва за рахунок використання переваг географічного розміщення або виграшу від агломерацій.

В своїх дослідженнях Д. Девіс і Д. Вайнштайн [15] при побудові моделі розподілу економічної активності тестували моделі зростаючої віддачі від масштабу та теорій випадкового росту і території розміщення, прийшли до висновків, що теорія розміщення здатна пояснити відмінності концентрації економічної діяльності, а теорія зростаючої віддачі від масштабу пояснює ступінь просторової диференціації економічної активності.

В моделі «асиметричного шоку» Х. Сіберт [16, р. 155], а пізніше і симетричного шоку в моделі «локальної максимізації» Т. Джемсен [17, р. 109] стверджують, що ендогенний шок спровокує екзогенний, який вплине на всі галузі суспільного життя ЄС. Запропонований Джемсом підхід можна використовувати для оцінки рівня регіонального сходження використовуючи ефективні механізми та інструменти вирівнювання, а відтак і до визначення сутності регіональної політики. Такий підхід є доволі вживаним у системі соціально-економічного прогнозування Європейського Союзу, проте маловживаним у країнах колишнього СРСР.

В своїй економічній моделі просторових лагів регіонального росту Лунген Ін [18] приходять до висновків: 1) важливим джерелом росту економіки є несільськогосподарські трудові ресурси, промислові товари, фіксовані активи та іноземні активи, 2) зростання провінцій сильно залежить від просторових лагів або чисельних ефектів взаємовпливів за рахунок розповсюдження технологій, мобільності факторів виробництва і трансфертних платежів, які приводять до подальшої поляризації регіонів, 3) ефекти взаємовпливу збільшує продуктивність праці і капіталу.

Слабкими місцями нової теорії регіонального розвитку являються: 1) недооцінка ролі міжнародного впливу і соціальних регіональних факторів; 2) ігнорування інновацій, нововведень та каналів їх розповсюдження, нових форм просторової організації виробництва – промислових та регіональних кластерів, ланцюжків додавання цін, економіки навчання і регіональної системи інновацій.

Поряд з неокласичними, кумулятивними та новими теоріями розвитку в західній економіці та економіко-географічній науці існує ряд так званих інших теорій регіонального розвитку, які вивчають лише окремі або часткові питання та не охоплюють всіх аспектів проблем регіонального розвитку. До таких теорій відносяться: теорії економічної бази Пітера Де Ла Курта та В. Самбарта, експертної бази Норта, секторів та гнучкої спеціалізації А. Фішера, Коліна Кларка, Дж. Фурастьє, сировинна теорія Х. А. Інніса, модель «витрати – випуск», деякі економетричні теорії регіонального розвитку Х. Річардсона, регіонально-секторальна модель А. Мокій і модель розміщення виробництва Я. Тирбенгена ті Х. Боса та ін.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз теорій і моделей регіонального економічного розвитку, предметом яких у тій чи іншій мірі є розкриття природи конвергентних відносин, продемонстрував їх велику кількість та різноманітність, причому вони були створені та протестовані на концепціях розвитку в різних країнах, що враховували особливості їх економіки та досягнутий рівень соціально-економічного розвитку. Саме це виключає можливість прямого застосування зарубіжних теорій і моделей, потребує попередньої адаптації до умов української дійсності. Досліджені неокласичних теорій конвергенції та теорій кумулятивного розвитку не є взаємовиключаючими, багато положень є спорідненими та містять схожі риси. Для сьогоденного рівня соціально-економічного розвитку українських регіонів представляється можливим використання комбінованої моделі, складеної із теорій: кумулятивного напрямку – взаємної кумулятивної причинної обумовленості, полюсів

росту; некласичного – сходження або конвергенції; нових теорій – просторових ефектів і інших – сировинної та теорії секторів.

Список використаних джерел

1. Кругман П., Пространство. Последний рубеж // Пространственная экономика, 2005. №3. с. 121-126..
2. M. T. Fujita M., Structural stability and evolution of urban systems // Regional Science and Urban Economics, 1996, 27; p.4-5..
3. Giesch H., Aspects of Growth Structural Change and Employment - F. Schumpeterian Perspective // Weltwirtschaftliches Archiv. 1979, Band 115. Heft. 4..
4. Venables A., The spread of industry spatial agglomeration in economic development. CEPR Working Paper №1354. 1997.
5. V. A. Krugman P., Globalization and the inequality of nations // Quarterly Journal of Economics, 1995. p. 110..
6. Swan T., Economic Growth and Capital Accumulation. // Economic Record. 1956. Vol. 32. N. 2. p. 334-361..
7. Siebert H., Regional Economic Growth Theory and Policy. Scranton, 1969..
8. 2. 2. с. Фактори экономического роста в регионах РФ. - М.: ИЭПП.
9. K. P. Fujita V., When is the economy monocentric: von Thunen and Chamberlin unified // Regional Science and Urban Economics, 1995. 254..
10. Myrdal G., Economic theory and under-developed regions. - N. Y.: Harper & Row, 1957..
11. Hirshman A., The Strategy of Economic Development. New Haven, Conn. Yale University Press, 1958.
12. Fiani R., Increasing Returns, Non-Traded Inputs and Regional Development // Economic Journal. 1984. p. 308-323..
13. Krugman P., Increasing return and economic geography // Journal of Political Economy. 99. 1991. p. 483-499..
14. Holms T., Localization of Industry // Review of Economics and Statistics. 81. 1991. p. 314-333..
15. G. E. Ellison G., Geographic Concentration in U. S. Manufacturing Firms: a Dartboard Approach // Journal of Political Economy. 105. 1997. p. 889-927..
16. Siebert H., The World Economy. Second edition. – London – New York: Routledge, 2002. – 315 p..
17. Jeppesen T., Environmental Regulation in a Federal System. – Cheltenham: Edward Elgar, 2002. – 214 p..
18. Лунгэнь Ин., Экономический рост в Китае. Пространственно-экономический анализ. // Пространственная экономика, 2005. №1. с. 133-153.